

Jakub Deml

/1878-1961/

Básník a prozaik, autor rozsáhlého, žánrově i hodnotou různorodého díla, jež se vyznačuje neliterárností, dokumentárností a básnickou spontánností. Tato bezprostřednost se také stala zdrojem základního napětí mezi něžnou, svět zdůvěřující lyričností a prudkou, útočnou pamfletičností, s jakou Deml prosazoval svá politicky reakční stanoviska a s jakou se vyrovnával se svými osobními a názorovými odpůrci. Způsobila také, že Demlovo dílo je až otřesně otevřeným, krajně subjektivním svědectvím o básnickově životě. Jeho bohatý citový a smyslový fond se projevil zvláště v překvapivě nové básnické obraznosti.

Tasov na Moravě, kde se Jakub Deml 20. 8. 1878 narodil a kde v pozdějších letech od r. 1921 až do své smrti (10. 2. 1961) žil, je místem, k němuž se básník po celý svůj život vracel. Po gymnazijních studiích v Třebíči absolvoval bohoslovecký seminář v Brně a působil jako kněz v různých vesnicích na Moravě. Vývoj mladého autora podstatně ovlivnilo přátelství s O. Březinou a spolupráce s J. Florianem, s nímž vydával ve Staré Říši překlady katolických mystiků i soudobých autorů. Nadřazenými církevními úřady byl Deml pro svou ediční i spisovatelskou činnost kárán a posléze dán na trvalý odpočinek. Žil na různých místech Čech, Moravy, krátce i na Slovensku.

Demlovo dílo obsahuje vedle poezie, básní v próze a povídek i deníky, kritické projevy, eseje, záznamy snů, pamfletické polemiky, kázání, sokolské úvahy, náboženské meditace, překlady středověkých mystiků aj., práce, jež si většinou vydával vlastním nákladem. Na Demlovy básnické začátky měl nejsilnější vliv O. Březina. Symbolistická lyrika ho přitahovala svými fantazijními snovými vizemi, bohatě rozvinutou obrazností; zároveň mu však byla cizí její abstraktnost a volní konstrukce. Deml směřoval k prostotě a konkrétnosti, k zintimnění a dramatizování skutečnosti. Svědčí o tom soubor básní z let 1907–38 *Verše české* (1938), jež jsou stylizovány jako prosté vyprávění s odbočkami a hovorovými obraty. V jedné rovině se zde prolínají představy vznešené i banální, bizarní i všední, poetické i triviální, transcendentní i zcela osobní, neboť cílem bylo vytvořit obraz „obnaženého“ subjektu, který se chce před čtenářem objevit „všecek a celý“.

Vrcholným Demlovým básnickým dílem se stala sbírka básní v próze – apostrof květin *Moji přátelé* (1913). Každé kvítko – podle Demla – skrývá nějaké tajemství, moudrost, pravdu, útěchu, krásu, výstrahu nebo radu a zároveň je obrazem myšlenek a citů člověka. Proto básník květiny oslovuje s něhou a láskou a objevuje v každé z nich skryté imaginární dějství, k němuž dal podnět buď některý znak rostliny, nebo které je výrazem vnitřního světa vnímatele. Jde o krátká oslovení („Jitroceli, nebývá ti smutno tam

nahore v tvém minaretě?“) nebo o rozvinutý obraz, v němž se prolínají představy z různých sfér. Podobným způsobem je psána „kniha lyriky“ *Miriam* (1916), soubor básní v próze, dialogizovaných scén a přímých promluv, obracejících se k milované „sestřičce“. Jednotlivé části – jinotajná podobenství, symbolistické, mystické úvahy, vzpomínky a nadšeně zalykavá vyznání – jsou k sobě volně přiřazovány bez přesného kompozičního záměru. Z různých úhlů se zde odkrývá hloubka dětsky něžného vztahu k člověku i věcem, pokorný postoj k přírodě a zároveň se objevuje ještě tlumená bolest a zoufalství, jež se nezastřeně projevíly v autorově próze.

První Demlovy prózy, z nichž nejvýraznější je *Hrad smrti* (1912), jsou stylizovány jako neznámé, náhodou nalezené rukopisy, jež básník kriticky komentuje, vykládá domněnky i fakta o jejich původu ap. Jejich torzovitost, neukončenost je typická pro Demlovo úsilí odhalit či alespoň upozornit na skrytá tajemství lidských osudů. Hlavním prostředkem se stává ná-pověď, náznak i překvapivost nemotivovaných náhlých zvrátů; tragický pocit života je zobrazen v úryvcích evokovaných událostí, plných děsu, hrůzy a strachu. K motivu smrti se Deml znovu vrátil v knize snů a vzpomínek *Tanec smrti* (1914). Fantazijní snové vize v Tanci smrti se prolínají s velmi konkrétními vzpomínkami na venkovské dětství. Deml se často vrací k rodnému kraji a tyto návraty úzce souvisejí s úsilím zpřítomnit ztracený dětský údiv, překvapení nad světem, který je pln nepochopitelných vztahů. V pozdějších Demlových prózách, věnovaných Tasovsku, se objevují historické reminiscence i národopisné dokumenty a do popředí vystupuje vyprávěčská nehledanost (např. v knize *Mohyla*, 1926). Vedle těchto próz, pro něž je typické oslovování čtenáře, změny způsobu vyprávění, je v Demlově tvorbě stále přítomna próza, v níž se imaginace mísí s pamfletem a halucinace s naturalistickou otevřeností (*Zapomenuté světo*, 1934).

Rozsáhlou část Demlova díla představují sborníky různých literárních žánrů, sestavovaných bez kompozičního zřetele (*Rosnička*, 1912; *Pro budoucí poutníky a poutnice*, 1913 aj.). Deml není objevitelem tohoto slovesného útvaru, inspiroval se částečně deníky francouzského katolického spisovatele Léona Bloye, který v nich usiloval o krajní subjektivaci projevu. Do knih, jež představují v Čechách zcela nový žánr, je začleněna odeslaná i přijatá korespondence, deníkové záznamy, úvahy, poznámky, přepisy snů, aforismy, meditace, citáty z cizích děl, popisy událostí a příhod, přetisky kritik, básně v próze, verše, komentáře ke knihám, překlady, texty dedikací, glosy atd. Autorovo odvážné přesunutí těžiště tvorby ke konkrétní lidské existenci, jež je objasňována a popisována z nejrůznějších stran, představuje v českém písemnictví prudký útok proti epigonskému přejímání hotových klišé, proti fabulačním schématům.

Pestrý sled různorodých materiálů je zvláště charakteristický pro šestadvacetisvazkový soubor *Šlěpěje*, který Deml vydal v letech 1917 až 1941. Z některých Šlěpějí i z řady dalších spisů je však zřejmé, že tendence učinit

předmětem tvorby vlastní osud obsahuje také nebezpečí ztráty jakýchkoli objektivnějších měřítek, což je zřetelně patrné např. v dílech, kde se Deml představil jako krajní konzervativce a stoupenec reakčních ideologií a politických koncepcí. Jeho zlobný antisemitismus, odpor ke komunismu a dokonce i k měšťácké demokracii byl předmětem polemiky již v období mezi dvěma světovými válkami (zvláště po vydání knihy *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, 1931); v době okupace však nabyly básnickovy ideologické pamflety (např. ve *Šlépějích XXVI*) nového významu, neboť se víceméně blížily oficiální nacistické propagandě.

Josef Dobrovský

/ 1753 - 1829 /

Představitel osvícenského vědeckého kriticismu, jazykovědec a historik, zakladatel slavistiky. Jeho jazykovědné dílo směřující k upevnění spisovné normy češtiny, jeho studie literárněhistorické a prozodické a jeho kritika nové české beletrie i vědy měly základní význam pro formující se obrozenskou literaturu.

Narodil se 17. 8. 1753 jako syn jezdeckého poddůstojníka v Ďarmotech v dnešním Maďarsku. Po přestěhování rodičů do Horšovského Týna studoval gymnázium v Německém (Havlíčkově) Brodě a v Klatovech. Tam se naučil česky a začal se národně uvědomovat. V Praze začal studovat jako patnáctiletý zprvu filozofii, kde přišel poprvé do styku s osvícenskými myšlenkami, později bohosloví; bohoslovecké studium nedokončil pro vstup do jezuitského řádu v Brně. Po zrušení řádu (1773) se vrátil do Prahy, dostudoval bohosloví (1776), ale na kněze se dal vysvětit až po deseti letech. Při studiích vedle latiny, řečtiny a orientálních jazyků (hebrejštině ho učil jazykozpytec V. F. Durych) věnoval se zvláště metodologickým otázkám jazykovědného bádání a kritice biblických textů. V r. 1776 se stal vychovatelem synů hraběte F. A. Nostice, nejvyššího purkrabího v Čechách. Za jedenáctiletého pobytu v Nosticově rodině se stýkal s předními pražskými osvícenskými učiteli, zejména s dějepiscem F. M. Pelclem a místopiscem J. Schallerem. Roku 1787 přijal místo vicedirektora, později rektora Generálního semináře kněžského v Hradisku u Olomouce, kde učil až do jeho zrušení (1790). Vrátil se znovu do Prahy a žil zde pak už trvale v Nosticově rodině jako soukromý učenec a organizátor vědeckého ruchu (Královská společnost nauk, Vlastenecké muzeum atp.). Pobyt přerušoval častými zájezdy po domácích archívech i cestami do zahraničí (Německo, Itálie, Švýcarsko), zejména v l. 1792–93 delší studijní cestou na Sever; o ní psal německy ve spisu *Literární zprávy z cesty do Švédska*